

A versalkotás folyamata egy gondolatvillanással kezdődött. A villanásból azután folyamatos fény lett, és a gondolat ragyogni kezdett. Gondolat volt, pedig verbális alakot nem igazán öltött. Két állítás vibrált bennem homályosan,

10 Kun Árpád

A HEGYEK SZÜLETÉSE

a megfogalmazás határán, az egyik körülbelül, hogy „a halottak túlnőnek rajtunk”, a másik – megint csak kb. –, hogy „mérhetetlenek”. A gondolatvillanás – ahogy jóval később, már a vers

megírása után egyszer eszembe jutott – abból a közhelyből cikázott elő, miszerint „halottakról vagy jót vagy semmit”, amit ugye olyankor mondunk, amikor jelezni kívánjuk, hogy az, aki meghalt és éppen szóba került, más megítélés alá tartozik már, haszontalan lenne tovább és utólag kritizálni, jöllehet nem voltunk róla túl jó véleménnyel a halála előtt. Ez a közhely bennem egyfelé hangsúlyozódott, és az lett a legfontosabb része, hogy a halottak más megítélés alá tartoznak. Ahonnét megint kicsit tovább mozdult az értelem, oda, hogy más dimenzióba kerülnek, más méretek közé.

A verbális vibrálás maga mint valami lidércfény táncolt a felszínen annak jeleként, hogy mélyen megrendültem. Egyébként pedig azért rendültem meg, mert felismerés hasított belém. Felismerésem, mint említettem, egy gondolat volt, amit lelki szemeim előtt kristálytisztán láttam, mint valami elvont alakzatot. Jöllehet közvetlen érzéki, konkrét képpé lefordítható vizuális formát nem öltött, mégis szépnek, sőt gyönyörűnek tűnt, gondolat-mivolta miatt pedig mélynek és igaznak. Erről abban a pillanatban nem sok mindenkit tudtam volna meggyőzni, mivel még hiányoztak a szavaim. Ha ennek ellenére ki kellett volna magam fejezni, akkor olyasmit dadogtam volna, hogy rájöttem, miszerint „a halottak azonosak a régi istenekkel”.

Tisztában voltam azzal, hogy a lelki szemeim előtt megjelenő, leginkább tehát gondolati alakzatnak egyelőre csak nagyon szegényes a verbális megjeleníthetősége, mégis pontosan leírtam az írás elején idézett két állítást („a halottak túlnőnek rajtunk”, „mérhetetlenek”), mivel korábbi versírási tapasztalataim alapján tudtam, hogy mostani mély megrendülésem jó alapanyag lesz majd a későbbi „hidegfejű” kidolgozáshoz. Megrendülésem rá volt tapadva e két állításra, így azokat pontosan konzerválnom kellett, hogy később majd felidézhessem, munkajelleggel visszajátszhasam a megrendülést. Amikor leírtam a két állítást, már nemcsak konzerváltam, de szavakkal is dolgozni kezdtem. Ami beindította a - bocsánat - verbalitásomat. Még bennem volt a megrendülés, láttam a szavakkal kifejezhetetlen gondolati alakzatot, de az agyam/tudatom/mim? lassan átállt egy másikfajta működési módra.

Eszembe jutott, hogy a halottak olyan látványt nyújtanak, „mintha a hegyek imbolyognának”. Hol? „Egy belső horizonton.” Nem voltam meglepődve a kép nyelvi formájával, de azzal nagyon, hogy végre verbálisan is valami eredetinek tetszőt találtam arra, hogy kifejezzem magam.

Ha megrendülésemre más szót keresek, azt mondhatom kissé 11 ódonabban, hogy ihletett voltam. Az ihletből költői ihlet csak apránként lett, nem egy csapásra. Most, hogy előttem volt a papíron ez a „mintha a hegyek imbolyognának a belső horizonton”, végre lett valami anyagom, amit megmunkálhatok, valami, ahová helyezkedve kívül kerülhetek megrendülésemem/ihletettségemem. Úgyhogy a hasonlatot gyorsan át is javítottam metaforára, mivel azt erősebbnek éreztem, így: (a halottak) „hegyekként imbolyognak a belső horizonton”.

Megjegyzem, a Weöres Sándor-i „Egy/ hegy/ megy,/ szembe jön egy másik hegy” stb. (*Mese*) elég élénken él a tudatomban – jóllehet kismillió más idézettel együtt, de mégis. Valószínűleg közvetett módon segíthetett metaforám megtalálásában. Ugyanakkor egy Weöres előtti, archetipikus képről van szó, az emberiség egyik döbbenetes tapasztalatáról, tudni illik, hogy a hegyek képesek megindulni. Ráadásul ez a tapasztalat sajátos helyi színezetet kap itt, ahol jelenleg lakunk, Norvégianak a fjordvidéken. Földtörténetileg mérve csak nemrég húzódtak innét le az utolsó eljegesedés gleccserei, amelyeknek szakadékos medrébe beáramlott az elolvadó jégtől megemelkedett tenger. A pillanatnyi állapot egy szédítő látványt nyújtó táj, ahol egymást váltják a meredek ormok, hegyek. Gyakorta szakadnak ki és indulnak meg belőlük kisebb-nagyobb sziklák a mélybe alvilági dübörgéssel, csattogással, amely kilométerekre elhallatszik. Egyszóval itt tényleg mennek a hegyek.

Nálam viszont „imbolyogtak”. Most, hogy végre sikerült némileg kívül állnom ihletemen, szerettem volna ezt az „imbolygást” megerősíteni, ezért a „hegy”-hez jelzőt írtam: „esetlen”. Utólag látom, hogy a jelzővel kicsit „emberiesíteni” akartam a metafora azonosítottját, azaz a halottakat, áttételesen azt sugallni róluk, hogy esendőek, szájalomra méltóak minden „hegységük” ellenére.

Éppen csak belekezdtem, de itt akkor abba is hagytam a versen való munkálkodást. Már nem emlékszem, hogy azért-e, mert valami mindennapi feladat elszóltított, vagy, mert azt gondoltam, pihentetem az anyagot. Az biztos, hogy így volt a legjobb. Egyelőre még nagyon rám telepedett az ihlet. Mintha részegség venné el józan ítélőképességemet, és nem ülhetnék volánhoz, vagy izgalomtól remegne a kezem, és képtelen lennék tűbe cernát fűzni, nem éreztem elég finoman a szavakat, a jelentéseiket, az árnyalataikat, az egymáshoz való viszonyukat, hogy együttesen, mint mondat, merre tartanak, milyen más szavak jöhetnek utánuk.

A következő vershez-ülésnél az első két, meglehetősen költőietlen állítással („a halottak túlnőnek rajtunk”, „mérhetetlenek”) akartam valamit kezdeni. Hogy azt előre sejtettem, általuk felidéződött bennem a megrendülésem, de már csak mint emlék, eredeti hevessége nélkül – viszont
12 költőileg lendületbe hozott. Most hideg fejjel az is észrevettem, hogy valódi költői kép rejtőzik a mondatok mögött. Szerettem volna valahogy, nem is akárhogy, hanem pontos, kifejező szavakkal láthatóvá tenni. Maga a kép szűrken szólva az, hogy a halottak a haláluk után nőni kezdenek, méghozzá nagyon gyorsan. Különböző mondatokkal vacakoltam, hogy ezt megjelenítssem. A megjelenítés nem tűnt bonyolult feladatnak. A nehézséget az okozta, hogy a képnek a vers első mondatában benne kellett lennie, rögtön magára vonnia az olvasó figyelmét, ráállítani őt a vers logikájára. Ehhez egyszerűen kellett szólnom, és hatásosan. Egy darabig képtelen voltam rá. Túlságosan bele volt éve a tudatomba, hogy azzal indítsam a mondatot: a „halottak”. Szinte kényszeresen ez a „halottak” akart a mondat alanya lenni. Ami alannyal a legfőbb gond a statikussága volt a hirtelen bekövetkező eseményhez, a növekedéshez képest. Amikor erre rájöttem, és meg tudtam szabadulni az alanytól, már nem volt nehéz leírnom a végleges vers első mondatát. Na jó, ez kész volt. Nekiláttam a másik állításnak, hogy „mérhetetlenek”. Ebből kikerekítettem egy második mondatot, valamilyen lett, elég vacak. Tudtam, nem végleges, ezért könnyebb szívvel hagytam így. Tovább akartam menni, lássam, milyen lesz a vers íve. Rendben. Innét folytatódik akkor a harmadik mondat, ami a már meglévő („esetlen hegyekként imbolyognak a belső horizonton”). Kicsit ezen is javítottam, az eddig „aláértett” halottakat felülírtam azzal, hogy „dédapáink”.

Csakhogy ez így sehogy se hangzott. Legalább egy kis dinamikája lenne. Hm. Lássam csak újra azt a vacak második mondatot! Második mondatként beteszek az éppen meghalók és a dédapák közé egy köztes generációt, és valahogy konkretizálok. Nagyszerű! Vagyis akkor legyen szó az „apám”-ról, nem, átfogóbban: az „apánk”-ról. Ez az eredeti „mérhetetlen” pedig kidobandó, hiszen az ezután következő dédapák, akik csak hegyek, a mérhetetlenhez képest összemennek. Az „apánk” tehát ékelődjön be a növekedés kezdete, nullpontja és a hegyek közé. Már nagy, de még nem hegy – legyen belőle óriás. Készen lett a végleges második mondat.

Még egyszer nekimentem a harmadik mondatnak, ha már megint visszajutottam hozzá. A második mondatban az „apánkról” van szó, akkor itt a „dédapáinkat” átírtam „dédanyáink”-ra és odabiggyesztettem eléje az „ük”-öt, hogy még visszább mutassak a múltba, meg ettől lett a mondatkezetnek valami nyelvi darabossága, ami jól hangzott a fülemnek.

Idáig érve nyakig benne voltam már a költői munkában, ráhangolódtam. Ami abból is nyilvánvaló volt, hogy mint istállóban a legyek, zsongtak

a fejemben a különböző képek, amelyeket gyorsan el kellett kapdosnom, magyarul leírnom, nehogy elreppenjenek. A művészi munka nagyon intenzív tárgyra-irányultság. Amit azért mondok, mert az elkapdosott képek nem bármilyen hangulatú, témájú képek voltak, hanem mind nagyon szorosan kötődtek a készülő vers témájához. A kidolgozottságukban viszont különböztek egymástól, némelyik szinte kész volt verbálisan, némelyik nem, csak nyers képisége számított, egyébként kezdetleges formában jegyeztem le.

Az ihletettség – ezúttal, mint grafomán eufória – veszélyesen emelkedett bennem, éreztem, ahogy a sajátos részegségtől kezdem elveszíteni a szóérzékelő képességemet, de azt is tudtam, hogy jegyezni kell a képeket, nem hagyhatom veszni őket.

A grafomán eufória mellett racionálisan is működtem. Úgy gondoltam, hogy, ha már a növekedés az alapképzetem, el kellene játszani a méretekkel – a játékoság esetleg jót tehet a versnek. Ha egy későbbi, később megfrottásági szinten majd kiderül, hogy a játékoság a vers ellen dolgozik, még mindig lemondhatok róla. Ennek jegyében jutott eszembe, hogy a hegynél kisebb például egy fa. Már az „imbolygó hegyek” megtalálásakor segített, mint mondtam, a hely szeleme, most a faválasztásomnál is befolyásolt. Az itt gyakorta előforduló „vörösfenyő” jött a tollamra. Ráadásul a vörösfenyő fontos szerepet játszott privátilag is az ősszel, amikor egyfajta sárgahúsú tinórugombát gyűjtöttem alatta. A főnevet rögtön megerősítettem a „roppant” jelzővel. Ezt a „roppant vörösfenyőt” később, a harmadik-negyedik vershez-üléskor kicseréltem „mamutfenyő”-re. Nem véletlenül. Akkor már véglegesen a helyére került hasonlatom a bálnáról és az elefántról. Ez utóbbi állat, az elefánt gondolatkapcsolással hozta elődjét, a mamutot.

Megjegyzem, a bálna-elefánt kép egy gyerekkori ábra miatt került fel, amely örökre beleégett az emlékezetembe. Egy állatokról szóló, gyerekeknek írt könyvben láttam – a bálna súlyát elefántban adta meg. A bálna mellé odatették az öt súlyban kitevő elefántokat, körülbelül úgy harmincat. Mit mondjak? Kevés annál furább dolgot láttam életemben. A költői képet elsőre is jónak találtam, mint hasonlatot a nagyméretű holtak és az elég nagyméretű halál kettősének kifejezésére, nyelvi viszont igencsak megküzdöttem, amíg elértem a végleges változatot. Itt attól a képzetemtől kellett megszabadulnom, hogy a kép lényegéhez tartozna ábra mimolta. Újabb és újabb változatban leírtam a gyerekkori ábrát bálnáról és elefántról, de egyikkel se voltam megelégedve. Joggal, mert esztétikai tétje nem kapcsolódott ahhoz az akcidenzához, hogy én a két állatot súlyt kifejező ábraként láttam egymás mellett. A költői kép felől nézvést a lényeg abban állt, hogy, ha a két állat egymás mellé kerül, akkor mi van.

Ennek a két állatnak a felvillantása jól lezárta érzelmi, vizuális szinten a hírtelen növekedésről szóló költői beszédet és az azt követő játékot a méretekkel. Tudtam, itt váltanom kell, méghozzá valami általános megfogalmazással. Primitívebb formában leírtam azt, hogy „Méreteik alapján
14 kép-/ telenség, pedig ők is emberként/ szenvedtek ki, és nem úgy múltak/ el, ahogy az istenek.” A megfogalmazás fokozataira, amelyek megint csak lépcsőzetesen lettek egyre tökéletesebbek, most nem térek ki, csak jelzem, hogy „ősmegrendülésem” alapfogalma tér itt vissza az „istenek”-kel.

„Pompeji”-vel a következő mondatban egy Petőfi Sándor-parafrázist cseréltem ki, ami az *Egy gondolat bánt engemet* villám csapta fájára („legyek fa, melyen villám fut keresztül”) és leomló sziklájára („legyek kőszirt, mit hegyről a völgybe/ eget-földet rázó mennydörgés dönt le...”) játszott rá. Pompeji és Petőfinek ezek a képei olyan állandó képzeleti fantáziáimnak, amelyek alig várják az alkalmat, hogy, ha apropóját érzik, előbukkanjanak, és bekerüljenek a verseimbe. Itt most a Petőfi-parafrázisnak nem volt szerepe, nyoma se maradt, a pompejis kép viszont annál jobban passzolt. Pompeji felidézése, úgy ítélt meg, több szempontból is hatásos. Például eljátszik a „kihűlő hamu” egy másik értelmével, amikor elsősorban nem a holttest hamvasztása után kihűlő hamvakra, hanem a vulkáni hamura gondolhatunk – és felvillantja a poétikai látómező peremén a Vezúvot, egy vulkánt, ami rokonságban áll az esetlen hegyekkel, és az emberi emlékezet szerint legalább egyszer ugyanúgy imbolygott, ahogy ők.

Az „istenes” és a pompejis” mondatok szőrmentén abból a hatalmaságból vesznek vissza, amely a hirtelen és folyamatosan növekvő halottak sajátja a vers első részében. Szándékom szerint átvezetésként szolgálnak ahhoz, hogy utánuk beszélhessek az öregek haláلهlőtti nyomorúságáról. Ezt a nyomorúságot egészen közelről tapasztalom meg a valóságban, mivel jelenleg, a vers megírása körüli időben félállásban az a munkám, hogy nyolcvan-kilencven éves nőkhöz-férfiakhoz járok ki, segítsek nekik a háztartásban és gondoskodom róluk. Többek között például van egy öreg hölgy, akinek a jelene gyakorlatilag pár másodpercre szűkült be, mert demenciája miatt a néhány perccel korábban történetekre már nem képes visszaemlékezni. Ha bekapcsolom a mosogatógépét, pár perc múlva megkérdezi, miért megy, és nekem pár percenként újra és újra mondanom kell azután, hogy azért, mert bekapcsoltam. Ez a pár perces „jelenketrec” szorongással és frusztrációval tölti el... Szóval őt öltöztetve jutott eszembe, hogy azok a ruhák, amiket hord – az elnyűttségük alapján már évtizedek óta, a demenciája előttről – tulajdonképpen többet tudnak jelenlegi életéről, talán róla is, mint ő saját maga. Az ötletet lejegyeztem, a versírás idejéig kallódott, de akkor itt megtalálta a helyét: „Senki, maguk legkevésbé, de/ még a ruháik, cipőik se tudták/ róluk,

hogy kicsodák.” Amint látható, csavartam még egyet a gondolaton, vagyis a versben már a ruháik, cipőik sem tudják a talán nemsokára esetlen heggyé nővőkről, hogy kicsodák.

A zárómondat ősfarmája már az első vershez-üléskor megszületett. Legprimitívebb alakban egy egyszerű kép volt. Láttam, hogy az esetlen hegyeknek árnyéka van, csak azt nem lehetett kivenni, hogy ez az árnyék kire vetődik. Ránk, az unokáinkra, minden még előre? Ezt a látványrészletet próbáltam kiélesíteni, elég sokáig küszködtem, míg végül elvettem mint nem-lényegest. Méghozzá akkor, amikor a kiélesítések alatt, egyszer csak megláttam, hogy ez az árnyék valójában nem sötét, hanem fénylik. Rájöttem, hogy esztétikai tétje a költői képnek az, hogy képes vagyok-e érzékeltetni szavakkal a fényes árnyék látványát. A probléma megértésével egy időben érkezett a megfogalmazás is, olyasmi, hogy: „Ha (az esetlen hegyek) árnyéka ránk vetül, aranyat cselekszünk.” Ezt így túl elvontnak, nem elég láttatónak éreztem, de akkor rögtön nem tudtam rajta érdemben változtatni. Egy következő vershez-üléskor az árnyékokat már nem az esetlen hegyek vetették, hanem a „roppant vörösfenyők”. Ettől az árnyék is konkrétabb lett, lombok, ágak árnyékává vált. Amikor aztán a „roppant vörösfenyők”-et átjavítottam „mamutfenyők”-re, az árnyékról hirtelen kiderült, hogy egészen iciripiciri, éppen csak egy túlevélé, amitől hatásos kontaszt támadt a mamutfenyők nagysága és a túlevélárnyék kicsisége között. Még a „cselekvés”-t kibővítettem a „gondolkodás”-sal, és leírtam a végleges zárómondatot. Készen lett a vers legutolsó változata.

Versem ritmusa, üteme hidegen hagyott, bár időnként hallottam ilyen-olyan időmértékes verslábakat kopogni benne. Mégis főként arra ügyeltem, hogy tömörsége, alapos kidolgozottsága ellenére is gördülékeny, jól mondható legyen. A gördülékenységen kívül formailag legfeljebb az foglalkoztatott, hogy a mondatokat négy soros, kábé kilenc-tizenegyes szótagszámú strófákba írjam, valahogy úgy, ahogyan piskótatésztát öntök őzgerincformába – vigyázva, de laza mozdulatokkal.

Hetekkel később, hogy készen lettem, kiderült, hogy „ösmegrendülésem” még mindig dolgozik bennem, mert megírtam a tárgyalt vers párdarabját (*Mese porról, kőről, vízről*). Innét azonban egy másik kisesszé követkehetne.

MESE AZ ESETLEN HEGYEKRŐL

16 Azok, akik meghalnak, káprázatos
növésbe kezdenek. Három évvel a
temetése után apánk már óriás. Űk-
és szépanyáink esetlen hegyekként

imbolyognak a horizonton. Még
a kisebbek is, a névtelenek, az
elfeledettek, felhőket terelnek,
mamutfenyők, akikhez a hórihorgas,

szélesvállú halál se merészkedik
közel, nehogy természetellenesen
aprónak tűnjön, mint bálna mellett
az elefánt. Méreteik alapján kép-

telenség, pedig ők is emberként
szervedtek ki, és nem úgy múltak
el, ahogy az istenek. Kihülő
hamvaik mégcsak Pompejít sem

temették maguk alá, nem, sokan
visszatöpörödtek az unokákhoz,
sőt tovább, és legeslegvégül
elkallódtak a játékszerek között.

Senki, maguk legkevésbé, de
még a ruháik, cipőik se tudták
róluk, hogy kicsodák. Mostanra
mégis elég, ha árnyékukból,

amit mamutfenyőként vetnek,
egyetlen túlévelnyi megcsillan
rajtunk, és minden, amit teszünk
vagy gondolunk, szintiszta arany.